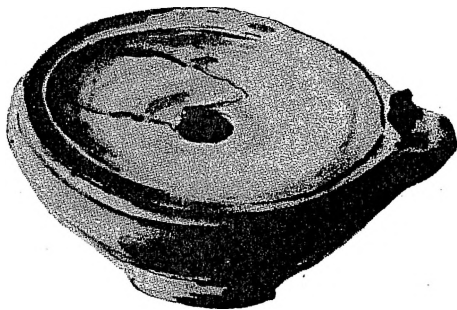

БЕЛЕШКЕ

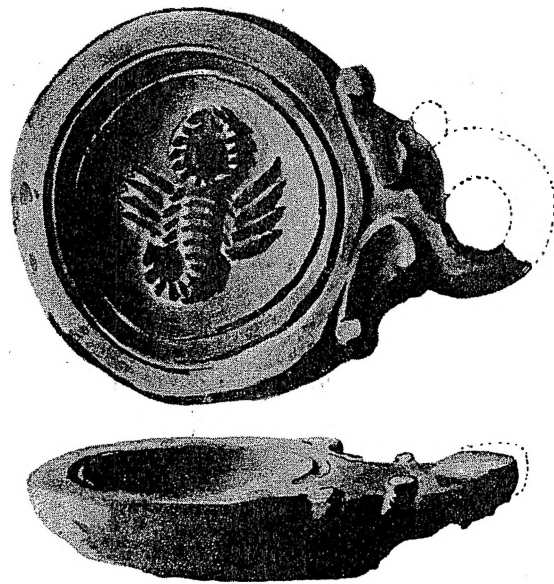
НЕКОЛИКО УЉАНИЦА ИЗ ЈУЖНЕ СРБИЈЕ

За релативно кратко време Музеј Јужне Србије прикупио је приличан број разноврсне грнчарије античког доба. Остављајући за другу прилику говор о осталоме посуђу, овога ћемо се пута ограничити на приказ неколико старих уљаница.

Сл. 1. — Округла уљаница од црвене печене глине, споља превучена слојем црвене глазури: пречник 8 а висина 3 см. Ивицу горње стране праве две паралелно утиснуте линије, које од правилног кружног правца оступају само онде, где треба да обухвате и рупу за сипање уља, а које се налази на избоченом делу уљанице; пречник ове рупе је око 7 mm. Средишни део је угнут, па је знатно нижи, и у њему се налази рупа за стављање фитиља. Ова рупа има пречник од 9 mm и налази се у центру ивичних кружних линија. Уљаница је без дршке. Нађена је 1930 год. у селу Ваташи, срез Кавадарски.

Сл. 1.

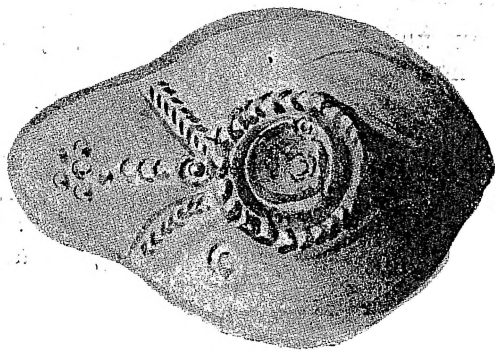
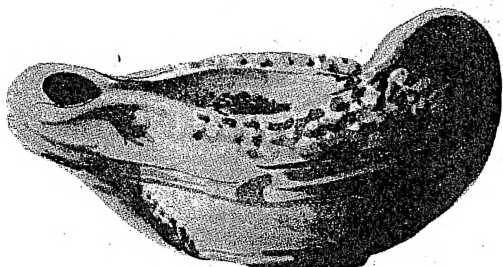
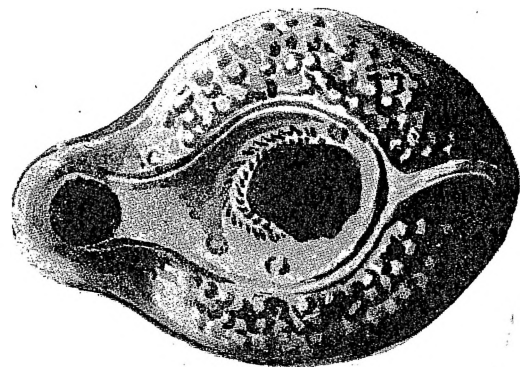
Сл. 2. а и б

Сл. 2. а, б. — Уљаница од беле глине, потпуно округла, пречник 7·5 см, висина 2·5 см. Првобитно је била превучена црвенкастом глазуром, која је на доста места отпала. Изгледа да ручице уопште није ни имала. Постоји само једно продужење са стране, одозго украшено двома наспрамним, прилично неспретно изведеним волутама, чије су спирале дубоко урезане у масу, да су и са стране јасно видљиве. На овоме делу, од кога недостаје више од једне трећине, налази се остатак од рупе за сипање уља. Главни део горње површине оивичен је са две кружне линије. У простору, које оне захватају, дат је рељеф једнога скорпиона, дужине 3·5 см. Рупа за фитиљ у пречнику 5—6 mm налази се између пипака скорпионових. — Доња је страна уља-

нице готово без икаквих шара, изузев једне обичне кружне линије, која иде самом ивицом. У средини овога круга је сигнатура, коју је доста тешко до

краја прочитати: MVN. ΠΕΙ. I. Овај натпис, а нарочито ако би и претпоследње слово заиста било L, био би знак римске провениенције. Уљаница је нађена у селу Крушевици, срез Прилепски.

Сл. 3. а, б, с. — Уљаница од беле глине у облику шкољке; највећа дужина 9 см, ширина 6·5 см, висина 2·5 см. На ширем крају налази се озго засвођена ручица, која стоји вертикално на уљаници; наспрам ручице је рупа

Сл. 3 а, б и с.

за фитиљ у пречнику 8 mm и она захвата готово целу горњу површину избоченога дела. За орнаментирање употребљени су утиснути кружићи и полукружићи, стилизована гранчица и мала тачкаста испупчења. На горњој страни једна трака од 8 mm ширине, испуњена овим тачкама, ограничава простор на коме се налазе рупе за уље и фитиљ. Рупа за фитиљ, која је мало окрњена а износи 7—8 mm у пречнику, обавијена је венчићем, око кога се ређају пет малих, симетрично распоређених кружића. Рупа за сипање уља има 8 mm у пречнику. — Средишњу шару доње стране чине два концентрично утиснута круга, чији је међупростор од 3—4 mm ширине украшен са четири наспрамно утиснута кружића. У удубљеној површини, коју затварају концентрични кругови, има још нека нејасна шара; рекли бисмо да су то два кружића неједнаке величине, који се додирују једним делом периферија, а онај мањи, сем тога, са једне стране има и неколике цртице. Концентрични кругови су уоквирени венчићем од полукругова, који је у делу испод ручице раскинут да би направио места основици једнога троугла са унутра утиснутим кружићем. Стране овога троугла прате још по две линије, које допиру до ивице суда испод дршке. Супротни крај, испод отвора за уље, украшен је линијом начињеним од кружића и полукружића, који при врху праве гроздић. Десно и лево од све шаре је по једна кратка гранчица. Са стране једне гранчице

утиснут је повећи круг са назначеним центром; одговарајућег круга на наспрамној страни нема; биће да га је мајстор заборавио направити. — Уљаница је нађена 1928 год. у Битољу. — Стилски ова лампа спада у групу т.зв. лампи са „птичијом главом“. У римским логорима на Рајни из Августовог доба овај тип лампи се најчешће јавља, премда се рано појављују и друге форме. Па и само орнаментирање са испупченим тачкицама указује на прастари мотив. Ипак наша уљаница неће бити из овога времена, већ по свој прилици припада периоду позне антике, која почиње свршетком III века, и када настаје обнављање оваквог начина орнаментирања.¹ Још у време Августово израђена птичија глава почиње у неколико да се мења, те се из ње

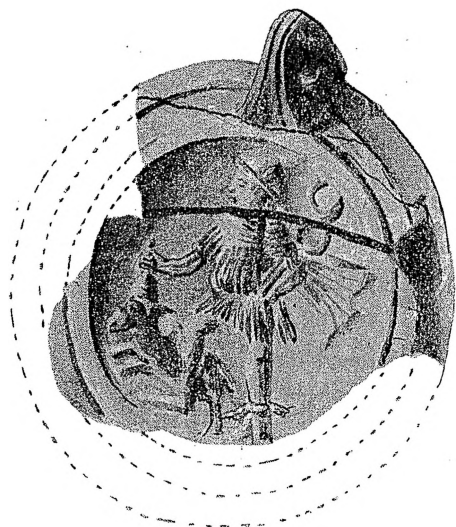
¹ H. Bossert, Geschichte des Kunstgewerbes, Bd. IV, S. 334.

развија пар карактеристичних волута, какве видимо на уљаницама бр. 2 и 6. Врх кљуна се, као што је случај на овој уљаници, заобљава или добија чак угласте форме.

Сл. 4. претставља уљаницу од обичне печене глине. Потпуно округла са пречником од 9 см, висина 4 см. Осим две, доста дебеле, кружне линије и грубо назупчане ивице, нема никаквих других украса; нема ни ручице за држање. Али је она занимљива у другом погледу: има четири рупе, од којих су три симетрично распоређене по ивици, а четврта је у средини круга. По остатцима чађи око ивичних рупа видимо да су оне служиле за смештај фитиља, а средишна рупа за уље, што је иначе код обичних уљаница обрнут случај. Овде, дакле, имамо уљаницу са три фитиља који су се једновремео палили ради добијања веће светлости. Уљанице са већим бројем фитиља нису тако ретке, али је свакако међу њима најзанимљивија она са 16 фитиља, која се налази у збирци Wollmann у Риму.² Наша је уљаница нађена у селу Пожаранима, срез Гиљански.

Сл. 4.

Сл. 5.

Сл. 5. — Горњи део уљанице од беле глине: пречник 7.5 см. Са стране је ручица озго засведена и на средини пробушена. Одозго отвор за фитиљ ширине 3—4 mm, док је рупа за уље одбијена. Ивица је престављена са два испупчена појаса, између којих је простор мало удубљен. У површини ограђеној овим појасима дат је рељеф младића у покрету на десно. У десној руци држи звоно, а у левој, ослоњеној на кук, има гласнички штап (*caduceus*, *kerukeion*); на ногама крила. По овим атрибутима лако је у младићу упознати Хермеса (Меркуријуса), који је поред многобројних функција, још од најстаријег доба, према сведочанствима Аристителовим и Плинијевим, сматран за заштитника пастира и богаства у стоци, нарочито у овцама. Отуда пред њим једно јагње у покрету на десно.

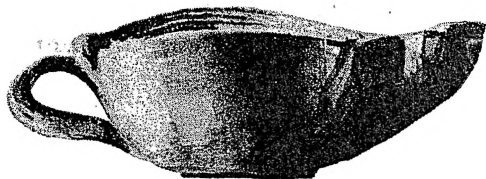
— На уљаници недостаје један део

горње, и цела доња страна. — Извађена је из једног старог бунара у атару села Прилепца, ср. Прилепски.

Сл. 6. а, б. — Уљаница од обичне печене глине, потпуно округла; пречник 6.5 см, висина 2 см, дршка обична. Према дршци, на супротној страни, продужење од 2.5 см, које се волутама држи за главни део уљанице, а при крају овога дела је отвор за уље са пречником од 1 см. На истоме делу, а у непосредној близини периферије главнога дела уљанице, још једна веома уска рупица (на слици изначена са m), коју до сада нисмо имали прилике да видимо на уљаницама, те не можемо тачно рећи зашта је служила. Рупа за фитиљ налази се нешто мало ван средине главнога дела, има пречник од 4 mm. Велики део површине око рупе за фитиљ поцрнео је и зачађавио од дуге употребе. — Остали део испуњен је врло лепо израђеним и добро очуваним рељефом, који претставља једну сцену Одисеја са Полифемом. Одисеј

² Ibid. S. 275.

са путничком капом на глави, обема рукама држи велики суд, ваљда са вином, и пружа га Полифему не би ли га умилиставио да му поштеди живот. Полифем је претстављен потпуно наг, са великом и разбарушеном косом и дугом брадом; ноге изгледа да су животињске. Он седи и док десном руком пружа понуђени дар, левом држи тело већ удављеног Одисејевог друга, од кога је дата горња половина, али веома изразито: глава и десна рука кло-

Сл. 6 а и б.

нули, мишићи отпуштени. Занимљив је став Одисејев: и ако Полифем прима његов поклон, Одисеј изгледа опет му много не верује, већ је узео такав став и десну ногу тако наместио, да у случају потребе, бацивши чинију, може одмах измаћи. — Доња страна уљанице је без икаквог украса, али се ту налази сигнатура: **ΜΕΝΙΑΝΔΡΟΥ**. Како је ово дато испупченим словима, а не удубљено, значи да је за ову реч постојао нарочити калуп, а пошто овај није могао бити прављен за свакога појединца, то и не може означавати сопственика уљанице, већ је то име мајстора. По свој прилици ово исто треба да значи и овај монограм **ΠΚ**, који се налази на предњој страни између Одисеја и Полифема.

Ова уљаница може се узети као претставник многобројне групе лампи са сликама, које се не ограничаваху само на илустровање легенди о боговима и херојима, већ узимаху интересантне мотиве из најразличнијих области античкога живота, па и саме слике животиња и прости орнаменти нису ретки, као што видимо на лампи бр. 2 и 3. Једна потпуно истоветна лампа

само без сигнатуре налази се у збирци Wollmann у Риму.³ Истоветност слика на овим двама лампама објашњује нам начин, на који је вршена њихова фабрикација. Довољно је, дакле, било да се изради само један примерак, па да се од њега може узети отисак у гипсу, а са овако добијеним негативним отиском могло се правити колико се хоће позитива. Свакако да су у то доба у трговинама били изложени на продају многобројни и разнолики гипсани модели. Фабрикација уљаница у Италији почиње у првом периоду римског царства. Као и у свему осталом, тако је и овде Рим био и остао главни купац. Ипак када је, благодарећи безбедности и добрим путевима, трговина нагло кренула напред почео је и извоз лампи, и то не само у оближње крајеве, већ и у Галију, Германију и у прибрежне области горње Адрије, па касније свакако и на Балканско Полуострво. Убрзо је престала потреба да се чак из Италије набавља овај артикл. Дошавши једном у посед неколико примерака лампи, предузимљиви појединци су одмах, на горе показани начин, вршили њихово умножавање, те се на тај начин у пређашњим потрошачким областима такође развила јака индустрија уљаница. Такође је напр. утврђено да је у Lugdunum-у, данашњем Лиону, у оно доба био јак центар ове врсте индустрије. Ипак је за дуго времена Горња Италија у овоме погледу задржала првенство, па су њене уљанице нарочито биле на гласу и јако тражене.

Наша је уљаница нађена 1931 год. у селу Подмолу, срез Мариовски.

Милован Кокић

³ Op. cit. S. 269.